

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

XXIV folkloro konferencija

FOLKLORAS APLINK MUS: VAKAR IR VISADOS

Pranešimų tezės

2020 m. spalio 22–23 d.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Vilnius

Sudarė

Aušra Žičkienė

Redaktorė

Danutė Giliasevičienė

Gaidys ant Salantų kalvos: tradicinis folkloras ir jo refleksijos XXI a.

Visuose Lietuvos regionuose užfiksuota itin daug padavimų apie ypatingus akmenis. Populiariausi siužetai – velnias / laumė / ragana neša akmenį norėdami sudaužyti bažnyčią / užtvėnkinti upę / pastatyti tiltą, bet pragydus gaidžiui jį išmeta. Kur kas mažiau užrašyta padavimų apie ant kalno / kalno viduje / po žeme giedančius gaidžius.

Kretingos rajono Žvainių kaimo šiaurės vakariniame pakraštyje, ties riba su Salantų miestelio teritorija, Salanto upės kairiojo kranto slėnyje stūkso legendomis ir padavimais apipinta kalva, salantiškių vadinama Gaidžio kalnu. Vienas iš padavimų sako, kad kalvelės forma seniau priminusi gaidžio skiauterę ir dėl to ji pradėta vadinti Gaidžio kalnu.

Kitas padavimas aiškina, kad čia gyvenęs valstietis sykį sumanė nukirsti ir nešti į turgų gaidį. Išėjęs atsinešti kirvio, grįžęs tvarte gaidžio neberado. Visur jo ieškojo, bet gaidys tarsi skradžiai žemę prasmego. Pavargęs prisėdo ir staiga išgirdo jį giedant kalvoje prie Salanto. Nubėgęs, bet gaidžio ir ten neradęs – tik jo giedojimas sklidęs iš kalno. Nuo to laiko gaidys po vidurnakčio savo šaižiu giedojimu šurpindavęs praeivius, o kalvą salantiškiai praminę Gaidžio kalnu. Tik pasitarus su klebonu ir pastačius ant kalvos koplytėlę, gaidžio giedojimas liovėsis.

Trečia legenda pasakoja, kad Gaidžio kalne buvęs didelis akmuo, kurį velnias nešęs Salantų bažnyčios durims užremti, bet, anksti rytą užgiedojus gaidžiui, jis akmenį numetęs taip ir nepasiekęs bažnyčios.

Kaip jau minėta, identiški arba panašūs siužetai paplitę po visą Lietuvą, bet tik Salantų miestelyje gaidys patapo jo „šeimininku“. Šiandien jis puikuojaši jau ne tik ant Salantų herbo – vienas gaidžio atvaizdas pasitinka į Salantus atvykstančius nuo Kūlpėnų ir Dabėnų, kita gaidžio skulptūra puikuojaši prie miestelio seniūnijos pastato, trečia – ant akmens dvaro parko prieigose, o ketvirta – miesto centre, priešais meškos skulptūrą. Jos visos jau virto ir vietos gyventojų kuriamų pasakojimų objektais...

GIEDRĖ BUIVYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Piršlybų apeigų atspindžiai senovės islandų poemoje „Skýrnie kelionė“ ir lietuvių vestuvinėse dainose

Tarpkultūriniai lyginamieji tyrimai suteikia naują erdvę lietuvių liaudies dainų interpretacijoms ir padeda naujoje švietimo išvysti šią folkloro paveldo dalį. Siekiant sugretinti germaniškąją ir baltiškąją poetines tradicijas, pranešime aptariamos skirtingose istorinėse, geografinėse ir sociokultūrinėse sąlygose gimusių kūrinių – poemos „Skýrnie kelionė“ (senovės islandų poemų rinkinys *Poetinė Eda*) ir lietuvių vestuvinių dainų – lyginimo ir

analizės prielaidos. XIII a. užrašytos epinės senovės islandų poemos, kurios atspindi germanų mitologinį pasaulėvaizdį, ir ženkliai vėliau – XVIII–XX a. užfiksuotos lietuvių liaudies dainos, reflektuojančios Lietuvos valstiečių pasaulėvaizdį, yra traktuojamos kaip tradiciniai poetiniai tekstai, kurių lyginimas grindžiamas sakininės formulinės kompozicijos teorija (Lord 1987, Foley 1996) bei lyginamąja indoeuropiečių poetika (Watkins 1995, West 2007). Remiantis Calverto Watkinso apibrėžta poetinės gramatikos sąvoka kaip tiriamuoju įrankiu, pasirinktuose poetiniuose tekstuose nagrinėjami fonetiniai ir prasminiai lygmenys, dėmesį telkiant į poetinių priemonių sąveiką ir jų kuriamas prasmes. Nagrinėjami piršlybų ritualo elementai temišškai skirstomi į būsimos nuotakos ir būsimos jaunikio grožio / šaunumo aprašymą, dovanų teikimą kaip simboli- nį piršimosi aktą, merginos atsisakymą, jaunikio grasinimą / jėgos panaudojimą, taurės padavimą kaip simbolinį sutartuvių ženklą.

LINA BÜGIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Folkloras ir politika: praeitis dabartyje?

„Visi dar nuo Grimmų laikų žino, kad folkloras yra politika“, – prieš porą dešimtmečių konstatavo Linda Dégh (*The Journal of American Folklore*, 1999, vol. 112 (446), p. 527). Išties, folkloro ir nacionalizmo sampratos atsirado tuo pat metu, ir abi buvo susijusios su pavergtųjų tautų išsivadavimu. Vertinant folkloro įtaką politiniams procesams ar folkloro panaudojimo intensyvumą jiems skatinti, savotišku aukso amžiumi laikytini nacionaliniai sąjūdžiai, ypač Centrinėje ir Rytų Europoje – tiek vykę XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, tiek vėliau, XX a. pabaigoje, daliai tautų vaduojantis iš sovietinio režimo. Folkloras (ar tam tikri jo segmentai) būdavo pasitelkiamas ir totalitarinių XX a. režimų, tarp jų – ir sovietinio: tai buvo tam tikras ideologinis įrankis, gana parankus piliečių indoktrinacijai. Tikėtina, kad ši patirtis lėmė vėlesnių tyrėjų siekį išlikti kiek įmanoma neutraliesiems ir tam tikrą ideologizuoto – taigi politiškai orientuoto – požiūrio į folklorą stigmatizavimą.

Analizuojant folkloro ir politikos sąsajas, ypač ryškūs yra du momentai: galios santykiai ir dialogiškumas. Plačiausia prasme folkloras visuomet egzistavo kaip tam tikrą poziciją ar elgesio modelį teigiantis, neigiantis ar kvestionuojantis diskursas. Toks jis yra ir dabar, jeigu jį suvoksime plačiau – ne vien kaip tradicinę liaudies kūrybą, kurios šaknys – maždaug XIX a. valstiečių bendruomenės gyvenime ir pasaulėžiūroje, t. y. savotiškai išgrynintą ir nupoliruotą „paveldą“, pristatomą kaip neabejotinai vertinga tam tikros socialinės grupės „tapatybės“ dalis, saugoma archyvuose bei muziejuose, ir pasitelkiama kaip citata prireikus legitimizuoti tam tikrą požiūrį ar veiklą. Visgi folkloras nūdienos gyvenime gali būti traktuojamas kaip tam tikra bendruomenės atpažįstamų, nors kintančių ir tradicijos tėkmėje vis išryškėjančių elementų – motyvų, įvaizdžių ar sampratų – visuma. Šiandien tokie folkloriniai elementai taip pat yra įrankis, naudo-

jamais įtvirtinti tam tikrai ideologijai, nuostatoms, paveikti žmonių protams ar valiai, o kartais – tiesiog pagyvinti komunikacijai ir padaryti ją ryškesnę, labiau įsimešaną. Šiuolaikinio folkloro klestėjimo laukas – moderniosios medijos, socialiniai tinklai, įvairūs forumai ir pan. Juose folkloro raida taip įgreitinama, o transformacijos vyksta taip sparčiai, kad kartais net sunku atpažinti pakitusius tradicinius elementus. Vis dėlto politinė ir paties folkloro, ir jo tyrimų prigimtis neturėtų kelti abejonių ar juo labiau gąsdinti ir versti jaustis nejaukiai.

VILMA DAUGIRDAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Tradicinės kultūros raiška ir sklaida nepriklausomos Lietuvos mokykloje (XX a. I pusė)

Po 1926-ųjų valstybės perversmo į valdžią atėję tautininkai, kurių politinė ir visuomeninė ideologija buvo grįsta tautiškuumu, ėmėsi įgyvendinti vadinamosios tautinės mokyklos idėją. Tokia mokykla jaunąją kartą turėjo ugdyti sąmoningais tautinės valstybės piliečiais, apsisprendusiais, kitų kultūrų įtakoms atspariais lietuviais. Diskutuojant tautinio ugdymo klausimais kaip viena lietuviškos savimonės, pamatinių tautinių vertybių formuotoja šalia kalbos ir istorijos minėta tradicinė kultūra – folkloras, liaudies choreografija, tautodailė. Ją buvo paranku telktis mokant gimtosios kalbos, literatūros, istorijos, geografijos, muzikos, dailės, kūno kultūros... Dėmesio susilaukė ir pramoginė, reprezentacinė trauka pasižyminčios bendruomenę draugėn buriančios tradicinės kultūros apraiškos. Kita vertus, reikia pasakyti, kad tai nebuvo (arba buvo ne tik) valstietiškosios kultūros idealizavimas. Ieškota būdų, kad jaunas žmogus pajustų, pažintų, suprastų liaudies tradicijoje slypinčią tautinę dvasią, istorinių sąlygų suformuotas lietuvių charakterio savybes...

Pranešime ir numatoma aptarti pagrindines tradicinės kultūros integravimo į tautininkų konstruotą tautinės mokyklos modelį tendencijas, išryškėjančias XX a. I pusės pedagoginėje spaudoje.

VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Mirusieji sapnų pasakojimuose: apie tradicinių sambūvių kartotę ir kaitą

Susapnuoti mirusieji (artimieji, draugai, kaimynai ar niekuomet nesutikti ir nepažinoti žmonės), jų prašymai, perspėjimai, netikėčiausi pavidalai yra tapę bene populiariausiu leitmotyvu visų laikų sapnų pasakojimuose. Natūralu, kad ir oneirinių naratyvų tyrimuose

šios rūšies tekstams skiriama itin daug dėmesio. Pasakojimuose reflektuojami sapnai, virsdami varijuoti linkusiu tekstu, tampa išskirtine ir labai svarbia ryšių palaikymo priemone, tradicinio sambūvio paliudijimu. Tokiu sambūviu šiuo atveju laikytinas kartotė grįžtas gyvųjų kuriamas santykis su mirusiais, įdabartinamas įvairiausio pobūdžio ir apimties sapnų pasakojimuose, pasižyminčiuose turtinga turinio bei formos įvairove. Šie pasakojimai atskleidžia daugybę požiūrio į mirusiuosius ir mirtį kaitos momentų, kuriuos geriau suprasti įmanoma tik pasistengus į oneirinius naratyvus žvelgti kaip į neatsiejamą jų pasakotojų kultūrinės, religinės ir kitokios patirties (tiek bendruomeninės, tiek individualios) dalį. Didesnio dėmesio verta laikytina nesunkiai pastebima tendencija: dažno šiuolaikinio žmogaus sapnų pasakojimuose ir „posapniškose“ reakcijose pagrindinę vietą užima ne rūpinimasis mirusių artimųjų pomirtine geroje, o gyvųjų rūpesčiai ir jų sprendimo būdai. Mirusiųjų apeliacijos sapnuose vis rečiau besuvokiamos kaip tradicinė gyvųjų priedermė skirti laiko būtent jiems. Bene esminių iš seniau mus pasiekusių ir mūsų dienomis besirandančių pasakojimų apie susapnuotus mirusiuosius skiriamuoju bruožu laikytinas perėjimas nuo bendruomeninio sambūvio tradicinių praktikų prie individualios saviraiškos. Tokia kaitos kryptis būdinga ne vien oneiriniams naratyvams, bet ir kitoms kintančioms folkloro formoms.

GRAŽINA KADŽYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Pasakojimo meno tradicija ir raiškų kaita

Pasakojimo menas folklore turi gilią ištaką, nes visi tautosakos tekstai iki sukuriant raštiją žmonijos patirtyje įsitvirtindavo išdainuoti arba išsakyti, išpasakoti. Mus pasiekęs – tiek sakytiniu, tiek rašytiniu būdu – tautosakos paveldas liudija, jog dauguma prasminių pasakojimų įsitvirtino tiksliai. Pavyzdžiui, etiologinės sakmės yra puikus edukacijos pavyzdys, pasaulio pažinimo vaizdingas pirmamokslis. Yra žinoma, kad elgetos pasakojimais pelnydavo duonos ir laikiną pastogę, buvo kviečiami prižiūrėti vaikus, juos ugdyti pamokomais pasakojimais. Geri šeimų pasakotojai prasmingai užpildydavo rudens ir žiemos tamsyčius. Dažnai pasakojimo reikmė persikeldavo ir į kaimo bendruomenių vakarėjimus. Iš XIX a. pateiktųjų užrašyti tekstai rodo, kokios ilgos ir įvairialypės pasakos tada buvo sekamos. XX a. pradžioje pasakojimą iš dalies ėmė keisti lietuviškos spaudos viešas skaitymas ir pasakojimai ėmė trumpėti, fragmentuotis. XX a. II pusėje pasakojimo menas dar labiau apnyksta, dažniau išlikdamas anekdotų lygmenyje, perkeliamas į tuomet išpopuliarėjusių agitbrigadų scenines programas.

Įsisiūbuojantis folkloro sąjūdis, jaunimo vedamas, pirmiausia reiškėsi dainomis ir šokiais, tačiau kūrybiškesni vadovai jau stengėsi grąžinti pasakojimui priklausantį statusą, leisti atsiskleisti gerus pasakotojo duomenis turintiems ansambliečiams. Su XXI a. atplūsta nauja banga – pasakojimo meno, tarptautiniu terminu įvardijamo *storytelling*, įvairialypė sklaida. Nuo 2004 m. turėjau progų tiesiogiai stebėti Prancūzijos, Ispani-

jos, Latvijos, Estijos pasakojimo meno veiklas. Analogiškai mano stebimi ir lietuviškosios tradicijos naujų raiškų bandymai: pasakojimo programos festivaliuose „Baltica“, „Skamba skamba kankliai“, „Mėnuo Juodaragis“, „Jotvos vartai“, pasakotojų festivaliai Druskininkuose, Gargžduose, Anykščiuose, pasakų sekimo čempionatas Radviliškyje, daug žadančios pasakotojų gebėjimų projekcijos į ateitį – moksleivių folkloro konkursai „Tramtatulis“, „Tarmių lobynai“ ir kt. Pastaraisiais metais sėkmingai apginta ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos patvirtinta vaidybos ir pasakojimo meno specializacija Socialinių mokslų kolegijoje (Klaipėdos, Kauno ir Vilniaus filialuose).

POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Pandeminio memo eskizas: komiškieji bruožai

Pranešimo objektas – su COVID-19 pandemija susijusi vaizdinė ir vaizdinė-tekstinė internautų kūryba. Lietuviškos medžiagos ieškota socialiniame tinkle *Facebook*, lietuviškose demotyvatorių svetainėse, tarptautinių paralelių – tai pačiai temai skirtose folkloro specialistų (deja, uždaroje) *Facebook* grupėje *The Belief Narrative Network*. Bus aiškinamasi, iš ko ir kaip dažniausiai juokiamasi ir kas labiausiai skatina tokią elgseną.

LAURA LUKENSKIENĖ

Kauno miesto muziejus

Skambinimas daugiastygėmis kanklėmis. Tradicijos tąsa?

Pranešime bus apžvelgiama kankliavimo daugiastygėmis kanklėmis situacija Lietuvoje XX a. II pusėje–XXI a. pradžioje. *Daugiastygėmis kanklėmis* vadinu kanklių tipo instrumentus, turinčius daugiau stygų negu tradicinės kanklės (12 ir daugiau, taip pat turinčias dvigubas stygas), kuriais skambina liaudies muzikantai. Į šią sąvoką nepakliūva koncertinės kanklės.

Kanklės su 12–15 ir daugiau stygų pavienių muzikantų Lietuvoje buvo pasigaminamos dar XVIII ir XIX a., tačiau tokie instrumentai retai patenka į folkloro tyrėjų akiratį. Gali būti, kad užribyje jie lieka dėl to, kad nėra užfiksuotų folkloro įrašų, kuriuose skambėtų šie muzikos instrumentai.

Iki pat XXI a. pradžios Lietuvoje išliko liaudies muzikantų, skambinančių 15–20 stygų (dažniausiai – dvigubastygėmis) kanklėmis. Dauguma jų yra Stasio Rudžio, Juozo Lašo, Petro Vinkšnelio ir kitų 1930–1940 m. itin aktyviai veikusių kanklių populiarintojų įkvėptų kanklininkų tradicijos perėmėjai ir tęsėjai. Nors šis instrumentas yra vėlyvas ir pasikeitęs, bet pati kankliavimo tradicija turi daug lietuvių tradicinei muzikai būdingų bruožų.

Pranešime bus nagrinėjama kankliavimo vėlyvosiomis daugiastygėmis kanklėmis ypatumai Lietuvos regionuose, kankliavimo technikos, solinio ir ansamblinio kankliavimo aspektai, muzikos estetika. Lyginamas šios transformuotos tradicijos santykis su anksčiau užfiksuota senąja kankliavimo tradicija ir XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje kilusio folkloro judėjimo dalyvių interpretacijomis. Tyrimui pasitelkiama archyvinė bei pastaraisiais metais mano pačios surinkta medžiaga. Pranešime keliamas klausimas, ar šio tipo instrumentai ir skambinimas jais įtrauktini į tradicinio kankliavimo sąvoką.

JURGITA MACIJAUŠKAITĖ-BONDA, MIGLĖ ŽAKEVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Italų ryšių rinkėjų ir lietuvių javų derliaus nuėmimo dainos: teminis-kultūrinis sugretinimas

Savo tautos folkloro reiškinių gretinimas su panašiais kitose tautose gyvuojančiais / gyvavusiais reiškinais leidžia į studijuojamą medžiagą pažvelgti iš kitos perspektyvos ir suteikia naujų įžvalgų, taip pat padeda aiškiau pamatyti socialinių, kultūrinių, politinių, gamtinių ir kitų aspektų įtaką liaudies kūrybai.

Pranešime pristatomos Šiaurės Italijos Verčelio provincijos ryšių rinkėjų (it. *mondine*) darbo dainos, kurios yra gretinamos su lietuvių javų derliaus nuėmimo – rugiapjūtės, avižapjūtės, grikių rovimu, linų ir kanapių darbų – dainomis. Aptariamos skirtingos šių dviejų tautų darbo dainų atsiradimo ir gyvavimo aplinkybės (istorinės, ekonominės, politinės, kultūrinės, gamtinės ir kt.), kūriniai nagrinėjami teminiu aspektu, išskiriamos ir palyginamos vyraujančios temos bei vaizdiniai. Daugiausia dėmesio skiriama XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje ir I pusėje dainuotoms darbo dainoms.

Atliktas tyrimas parodė, kad nagrinėtos dviejų tautų javų derliaus nuėmimo dainos yra skirtingos kilmės, formavosi veikiamos skirtingų aplinkybių ir tai atsispindi dainų tekstuose. Analizuotose *mondine* dainose darbo procesas yra apdainuojamas rečiau nei lietuvių darbo dainose. Lietuvių liaudies darbo dainose dažniau didžiuojamasi dirbamu darbu ir gebėjimu dirbti labai gerai, tuo tarpu italų ryšių rinkėjų dainose daugiau yra nepasitenkinimo nepakeliamomis darbo sąlygomis, išnaudojimu. Abiejų tautų javų derliaus nuėmimo dainose aptinkama meilės tema, namų ilgesys, gamtos motyvai.

AUSTĖ NAKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Istorijos pakartojimo ritualai: Lietuvos Respublikos nepriklausomybės 100-metis ir Baltijos kelio 30-metis

2018 m. Lietuvoje vyko istorijos pakartojimo ritualas – 1918-aisiais paskelbtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos 100-mečio minėjimas (tokios pat šventės vyko Latvi-

joje ir Estijoje). Didžiuosiuose miestuose vyko patriotinės eitynės ir koncertai, gražiausi pastatai buvo apšviesti Lietuvos vėliavos spalvomis. Nepriklausomybės paskelbimo dieną šventė ir mažų kaimelių bendruomenės.

Pernai paminėtas dar vienas įvykis – 1939 m. pasirašytas Molotovo–Ribbentropo paktas ir jo slaptieji protokolai, kuriuose Vokietija ir Sovietų Sąjunga pasidalijo Europą įtakos sferomis. 1989 m. okupuotų Baltijos šalių žmonės surengė Pakto priminimo akciją – Baltijos kelią. Sustoję į gyvąją grandinę, sujungusią Vilnių, Rygą ir Taliną, jie pasiuntė pasauliui žinią, kad ketina atkurti nepriklausomybę. Stovėdami vienas šalia kito, susikibę rankomis, dainuodami, žmonės išgyveno daugybę emocijų. Jie jautėsi pagaliau atsikratę baimės, dvasiškai sustiprėję, buvo laimingi, galėdami išreikšti savo tautinę tapatybę ir patys prisiimdami atsakomybę už savo tautų ateitį. Šie išgyvenimai ilgam išliko žmonių atmintyje ir paskatino juos po trisdešimties metų simboliškai pakartoti Baltijos kelią.

Dalyvavusieji istorijos pakartojimo renginiuose dažnai klausė: ar išliko Sąjūdžio dvasia ir anuometinė mūsų vienybė? Stebint patriotines šventes – besiplaikstančias trispalves, eisenas, susibūrimus prie laužų, bendrą tautiškos giesmės giedojimą ir kt. – atrodo, kad buvusi vienybė nedingo, ji dažnai prisimenama. Sąjūdžio laikų simboliniai renginiai nepamiršti, jie virto šventiniais papročiais, iš jų atsirado šiuolaikinė valstybinių švenčių ir atmintinų dienų minėjimo tradicija.

Kaip knygoje *Tapatybė ir laisvė: trys intelektualiniai portretai* (2005) rašė filosofas Leonidas Donskis, nacionalizmas gyvas ir XXI amžiuje. Ir jis laikysis tol, kol žmonės jaus poreikį kurti istoriją ir poreikį simboliškai ją pakartoti, dalyvauti istorinės atminties bendruomenėje.

LINA PETROŠIENĖ
Klaipėdos universitetas

Lietuvininkų dainavimo tradicija XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje

Pranešime analizuojama, kaip vystėsi lietuvininkų folklorinė dainavimo tradicija XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje. Tyrimui naudojama Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centro garso ir vaizdo archyvo medžiaga (1990–2020), individualaus stebėjimo ir dalyvavimo duomenys, interneto svetainėse rasta informacija apie Klaipėdos krašto folkloro ansamblius, lietuvininkų bendriją „Mažoji Lietuva“.

Lietuvininkų dainavimo tradiciją ir su ja susijusius papročius esu nagrinėjusi disertacijoje, tyrimą ir rezultatus paskelbusi monografijoje *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos* (2007). Viena šio tyrimo išvadų buvo ta, kad XX a. lietuvininkų dainos mažai kuo siejosi su šeimos, kalendorinių švenčių apeigomis ir buvo skirtos tik pasilinksminimams. Šventėse ir kasdienybėje pirmenybė teikta evangelikosioms giesmėms, jos buvo giedamos svarbiausiais apeigų momentais bažnyčioje ir namie (min. veik., p. 264).

Nuo 1990 m. stebiu viešąją erdvę (koncertus, renginius), „Mažosios Lietuvos“ veiklą ir visa, kas susiję su Mažosios Lietuvos kultūra. Surinkti duomenys rodo, kad lietuvininkų dainavimo tradiciją XX a. pabaigoje perėmė ir plėtoja Klaipėdos krašto kultūros ir

švietimo institucijos. Savivaldybių, švietimo įstaigų remiama ir finansuojama folkloro ansamblių veikla atspindi lietuvininkų dainavimo tradicijos gaivinimą ir sklaidą. Šiuo atžvilgiu lietuvininkų dainavimo tradicija niekada nebuvo tokia gyva, intensyvi ir reprezentatyvi.

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ toleruoja folklorinę dainavimo tradiciją, tačiau labiau savo reikmėms ją naudojo pirmąjį veiklos dešimtmetį (1989–2000). Anksčiau teikta išvada apie muzikinio folkloro vietą lietuvininkų gyvenime tebėra galiojanti.

JURGA SADAUSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Kanoninė liaudies dainos samprata lietuvių folkloristikoje

Nuo pat folkloristikos formavimosi pradžių liaudies dainai buvo skiriamas ypatingas vaidmuo – ji laikyta dvasiniu tautos veidrodžiu, istorijos atspindžiu ir tautinio tapatumo ramsčiu. Suteikus šiam žanrui tokius tautai gyvybiškai svarbius vaidmenis, liaudies dainos neišvengė tam tikros cenzūros. Dainos, kurios atitiko idealizuojamą sodiečio paveikslą, sulaukdavo didesnio tautosakos rinkėjų ir leidėjų dėmesio, o kita jų dalis – ne tokia patraukli etiškai ar estetiniu požiūriu – neretai praslysdavo pro folkloristų pirštus. Įdomu, kad laikui bėgant skyrėsi priežastys, dėl kurių tam tikra tradicijos dalis nepatekdavo į tyrėjų akiratį, keitėsi argumentai dėl tam tikros tradicijos dalies vertingumo, tačiau bene iki pat XXI a. mokslinėje folkloristikoje ir folklorizmo judėjime bei scenoje dainų tradicijos vaizdas išliko susiaurintas. Vienas netikėčiausių vėlyvųjų „cenzūros“ vingių – dainų atranka ne tik pagal turinį, bet ir pagal atlikimo stilistiką. Pranešime keliama prielaida, kad muzikinė liaudies dainos atlikimo stilistika yra tapusi vertybiškai žymėta, o šiandieninė atlikimo stilistikų įvairovė rodo ne tik liaudies dainos gajumą, bet ir tai, kad moderni visuomenė (ar tiksliau – atskiros grupės, bendruomenės) linkusi save sieti su tam tikru muzikiniu stiliumi labiau nei su teksto turiniu. Tuo tarpu liaudies dainos tekstas dėl nutolusių realijų vis mažiau vertybiškai žymėtas. Tad šiandien jau galima kalbėti ne tik apie akademinį liaudies dainos kanoną, bet ir apie kanonus, kuriuos pripažįsta skirtingos auditorijos.

ASTA SKUJYTĖ-RAZMIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Nuo Billo Gateso iki „Sodros“: šiandienos mitologija COVID-19 pandemijos kontekste

2019 m. Kinijoje pirmą sykį užfiksuotas COVID-19 virusas netruko išplisti po pasaulį ir tapo rimtu iššūkiu daugeliui valstybių ir jų gyventojų. Karantinas, vakcinos nebuvimas,

augantis sergamumas ir mirčių skaičius žmonėms tebekelia nerimą ir baimę. Ši terpė itin palanki skliti įvairioms sąmokslų teorijoms bei melagingoms naujienoms (angl. *fake news*) apie viruso kilmę, apsisaugojimo, gydymo būdus ir pan. Norėdama išsiaiškinti, kokios viruso kilmės teorijos yra paplitusios Lietuvoje, šių metų liepos ir rugpjūčio mėnesiais atlikau nedidelę internetinę apklausą ir surinkau 107 respondentų anketas. Šiame pranešime ketinu ne tik pristatyti šios apklausos rezultatus, bet ir palyginti surinktą medžiagą su turimais ankstesnių pandemijų (maro, choleros ir kt.) istoriniais bei folkloriniais duomenimis, paieškoti paralelių ir pabandyti nustatyti, kokie mitologizacijos procesai užkrečiamų ligų kontekste vyksta nūdien – dvidešimt pirmame šimtmečiuje.

RIMANTAS SLIUŽINSKAS

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Tradicinės lietuvių advento-Kalėdų giesmės baltų ir slavų muzikinio folkloro lyginamųjų tyrimų kontekste

Žiemos ciklo tradicinis kalendorinis apeiginis folkloras Lietuvoje yra gana nuodugniai tyrinėtas, paskelbti išsamūs šių giesmių poetinių tekstų ir melodijų rinkiniai su plačiais moksliniais komentarais. Ši sparčiai nykstanti tradicija domina ne vien lietuvių, bet ir užsienio, visų pirma pietrytinių mūsų šalies kaimynų, etnomuzikologus. Ukrainoje šio žanro (ukr. *колядки, щедрівки*) tyrinėtojai yra aiškiai nubrėžę geografinės ribas (*Славяно-Балтський раннетрадиційний меломасив*), kur buvo ir dar tebėra žinomos šios giesmės. Jos apima plačius Polesės krašto regionus Ukrainoje (*Полісся*), Baltarusijoje (*Палесце*), Lenkijoje (*Polesie*), Šiaurės vakarų Rusijoje (Pskovo srities pietinė dalis) ir t. t. Teritorijos šiaurės vakarų pakraštyje įsiterpia ir mūsų Dzūkijoje bei Rytų Aukštaitijoje žinoma advento-Kalėdų giesmių tradicija. Žymios ukrainiečių etnomuzikologės Irynos Klymenko paragintas jų sukurta melogeografijos metodika pradėjau tirti šių giesmių skiemenų-ritmo sekas (*слово-ритмічні формули*). Nors tyrimams galo dar nematyti, bet, išanalizavus daugiau kaip 800 melodijų ypatybes, jau ryškėja būdingiausios skiemenų-ritmo sekų formulės. Tai 4r3/4r3, 5r3/5r3, 5r3/6r3, 55r3, 55R53, r3/6r3/6r3, 55/R6 ir dar keliolika panašių struktūrų, – skaičiais čia žymimas skiemenų kiekis atskirų melodinių frazių ribose, o raidėmis *r* ir *R* – refrenai, papildant visa tai muzikinio ritmo sekų aprašais. Pavyzdžiui: 11121/112 // 11121/112 aštuntinėmis (1) ir ketvirtinėmis (2) natomis formulėje 5r3/5r3. Šios formulės pavyzdys – giesmė „Oi tu bitaite, leliumoj, kur tu lakiojai, leliumoj“.

Pranešime detalai aptariamos Lietuvoje žinomų advento-Kalėdų tradicinių giesmių melodijų skiemenų-ritmo formulės ir pateikiami būdingiausi jų pavyzdžiai, leidžiantys nustatyti melogeografinius jų atitikmenis šio žanro ukrainiečių muzikiniame folklore. Esant palankesnėms sąlygoms, tokius lyginamuosius tyrimus ketinama atlikti ir su baltarusių (gudų) kalėdinėmis melodijomis.

Siaubo žanro vaizdo žaidimų personažai: sąsajos su tradiciniu mitinių būtybių pasauliu

Pranešimo objektas – siaubo žanro vaizdo žaidimų (toliau – siaubo žaidimų) personažai, jų vaizdinių analizė. Tyrimui pasirinkti trys tarp vaikų ir paauglių populiarius siaubo žaidimų personažai – *Slendermanas*, *Slendrina* ir *Granny*. Bus nagrinėjama šių personažų vaizdinių kilmė, sąsajos su tradiciniu mitinių būtybių pasauliu, taip pat bus aptarta šių personažų vaizdinių sklaida vaikų, paauglių ir jaunuolių (toliau apibendrinant bus įvardijama jaunuoliais, turint omenyje ir vaikus, ir jau ūgtelėjusius paauglius) verbaliniuose bei tekstiniuose pasakojimuose, taip pat interneto erdvėje užfiksuotoje vaizdinėje kūryboje. Lyginamajai analizei pasitelkiami klasikinio folkloro kūriniai ir aptariamų pavyzdžių analogai kitakalbėse svetainėse. Siekiama nustatyti, kokiais šaltiniais remiantis kuriami siaubo žaidimų personažų vaizdiniai, kokį vaidmenį jie vaidina XXI a. gyvenančių jaunuolių antgamtinio pasaulio patirties suvokime. Kadangi tuos pačius žaidimus žaidžia įvairaus amžiaus jaunuoliai visame pasaulyje, pabandytume paieškoti šių personažų vaizdinių tarptautiškumo ir vietinės specifikos, mėginsime atsakyti į klausimą, ar skirtingomis kalbomis pasakojamuose naratyvuose ir skirtingų žanrų kūryboje, mene gyvuojantys siaubo žaidimų personažai išlieka nepakitę ar įgyja tam tikrų individualių bruožų.

BRONĖ STUNDŽIENĖ
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Dainyno skelbimui pasukus finišo link: (ne)išsipildę lūkesčiai

Nuo tarpukario puoselėta tautinės reikšmės *Dainyno* sąvado idėja (Mykolo Biržiškos sumanyta) buvo pradėta įgyvendinti 1980 m., kai dienos šviesą išvydo pirmoji dainų knyga *Vaikų dainos*, prieš tai folkloristams atlikus dvidešimt metų trukusius parengiamuosius darbus – sukūrus Liaudies dainų katalogą. *Dainyno* rengimo pagrindu pasirenkamas sisteminio katalogo pamatinis principas – funkcinis-teminis dainų pasiskirstymas; rengiant atskirus dainų tomus, šios žanrinės sistemos laikomasi iki šiol. Kaip įprasta leidžiant mokslo šaltinius, ir dainų sąvado atveju specialioje *Dainyno* rengimo instrukcijoje apibrėžiama vidinė tomo struktūra, dainų tekstų ir melodijų rengimo ir skelbimo principai. Šie metai yra keturiasdešimtieji *Dainyno* skelbimo metai, ir jau senokai peržengta sąvado pusiaukelės riba, – netrukus pasirodys 25-asis tomas. Dar pačiose šios mokslinės veiklos ištakose neabejota, kad tai bus ilgalaikė dainų programa. Pranešime bus svarstomi kai kurie šio sąvado istorijos ir dabarties probleminiai aspektai: dviejų folkloristų kartų rengimo patirtys, siekiai, kuriuos sau kėlė šio ilgalai-

čio projekto pradininkai, apmąstant, kaip jie matomi keičiantis laikams; savęs ir kitų paklausiant, ar *Dainyną* galima laikyti dainų sėkmės istorija; kiek ir kuriais aspektais šiuose daugiatomiuose leidiniuose prasiskleidžia per pastaruosius daugiau nei du šimtus metų fiksuota lietuvių dainų tradicija; kuo reiškiasi aptariamo dainų šaltinio vertė ir ko šiandien pasigendame.

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Folkloras kaip *praxis*. Ne-neįgalumo tyrimai

Ar žvilgsniai, kuriais sutinkame ir palydime kitą žmogų, gali patekti į folkloro tyrimų lauką? Arba paklauskime bendriau: ar socialumas, santykių mezgimo ir palaikymo būdai gali rūpėti folkloristikai? Jei sutiksime, kad žvilgsnis nėra fiziologinė duotis, kad jis yra kultūriškai pagrįstas, kad žiūrėti galima skirtingais būdais, kuriuos perimame, stilizuojame, varijuojame, keičiame, ar to galėtų pakakti, kad žvilgsnio būdų tyrimai įeitų į folkloro lauką?

Pranešime analizuojama neįgalių žmonių pasakojimai apie patiriamus juos stebinčius žvilgsnius. Šie pasakojimai pirmiausia leidžia suvokti *ne-neįgaliųjų* (Tom Shakespeare) kasdienės praktikas, turinčias savo *logos*, savo reikšmę, savo siunčiamas žinutes. Žvilgsniai, kurie kultūriškai apibrėžti, yra perimami, stilizuojami, perkuriami.

Pranešime bus remiamasi folkloro epistemologo Simono J. Bronnerio apibrėžtimis. Manydamas, kad folkloras gyvuoja ir XXI a., jis apibrėžia folklorą kaip *praxis*, aiškindamas jį kaip žinojimą / išmąnyimą, pasirodantį žodinėmis, socialinėmis ir materialinėmis formomis, plintantį kasdinių praktikų lygmenyje, besikartojantį ir veikiantį kaip bendras, nors ir stilizuojamas žinojimas. Taip suprasdamas folklorą, viena vertus, Simonas J. Bronneris suartėja su Zygmunto Baumano, Pierre'o Bourdieu, Michelio de Certeau konceptualizuojamais kasdinių praktikų tyrimais, kita vertus, kartu jis grįžta prie pirminių apibrėžčių, kai folkloras nebuvo išskirtinai siejamas su literatūra, sakymu ir menine verte.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Rožės užkalbėjimas Musteikos kaime XX a. II pusėje–XXI a. pradžioje

Nors užkalbėjimų tradicija Lietuvoje sparčiai nyksta ir šiandien tyrėjui lieka vis mažiau galimybių bendrauti su vietinę tradiciją tęsiančiais užkalbėtojais, tačiau žmonių atmintyje vis dar gyvi atsiminimai apie užkalbėtojus ir jų gydomas ligas. 2020 m. liepos mėn. etnografinės ekspedicijos Musteikoje (Varėnos r.) metu tyrimas nuvedė vienos

ligos pėdsakais – pradėjus kalbėti su žmonėmis apie sveikatą, paaiškėjo, kad ne vienas pokalbininkas arba jo šeimos nariai yra sirgę rože (*Erysipelas*), o ją išgydyti pavykė tik užkalbėjimais. Lyginant su kitomis Lietuvos vietovėmis matyti, kad susirgimo rože dažnis čia gerokai didesnis nei kitur; rožė Musteikoje buvo dažniausia liga, dėl kurios musteikiškai kreipdavosi į užkalbėtoją. Taip pat paaiškėjo, kad šiame nuošaliame, miškų apsuptame kaime XX a. pabaigoje dar gyveno du žmonės, kurie rožės užkalbėjimo tradiciją perėmė iš savo tėvų ir sėkmingai gydė ligonius. Ne vienam kalbintam Musteikos gyventojui jie buvo išgydę rožę ir galėjo padėti net ir sunkiais, įsisenėjusios ligos atvejais.

Tyrimo metu pavyko nustatyti, kad dauguma ligonių, sirgusių rože, buvo moterys arba mažamečiai vaikai iš nedarnių, sudėtingų šeimų, kuriose jie patyrė psichologinį ir (dalis jų) fizinį smurtą. Kadangi viena iš būdingų rožės etiologijų lietuvių etnomedicinoje yra išgąstis bei nervinis sukrėtimas, spėtina, kad ši liga Musteikoje gali turėti ryšį su stresu, kylančiu iš moterų pažeidžiamumo bendruomenėje, kurioje vyras turėjo didesnę socialinę galią nei moterys. Pranešime keliama prielaida, kad dažnas sirgimas rože Musteikos kaime yra kultūrinio pobūdžio ir yra nervinės įtampos ir traumuojančios patirties somatizacijos reiškinys. Tradicinės etnomedicinos priemonės leido šią problemą veiksmingai spręsti užkalbėjimo praktika.

VARSA ZAKARIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Kaimo folklorinio ansamblio „Rimoliai“ ir Lynežerio kaimo moterų grupės požiūris į dainą ir dainavimą

2018–2020 m. įrašytuose pokalbiuose su kaimo moterimis atsiskleidžia jų savitas dainavimo tradicijos suvokimas. Pasakojimai rodo, kaip glaudžiai tradicija susijusi su socialiniu gyvenimu ir kaip ji keičiasi perkeliama į sceną. Sunykus kaimuose bendruomeninio dainavimo tradicijai, susikūrė naujos bendravimo dainuojant formos – etnografiniai ir folkloro ansambliai. Dainavimas juose yra dviejų rūšių: koncertinis (koncertai, specialios repetacijos) ir savaiminis (spontaniškas, laisvalaikio). Pirmasis turi apibrėžtus tikslus ir mokymosi procesą, antrasis – laisvas, grįstas bendravimu, tarpusavio ryšiais ir sąlygotas konkrečios situacijos laike.

Pokalbių metu atsiskleidė skirtumai tarp kaimo žmonių ansamblio, suburto kviečiant į kolektyvą talentingus apylinkių dainininkus ir muzikantus, kurie dažnai iki tol menkai pažino vienas kitą, ir kaimo ansamblio, kuriame dainuoti susirinkę nuo jaunystės kartu dainuojantys žmonės. Pranešime aptariami pokalbiai su Lynežerio kaimo (Varėnos r.) moterimis ir Sedos (Mažeikių r.) folkloro ansamblio vyresniaisiais (I ansamblio sudėties) nariais.

Ar dainininkams svarbu tai, ką, su kuo ir kodėl dainuoja? Ar jie pasirenka dainavimo laiką ir vietą? Kaip dainininką veikia pasirinkimo galimybės nebuvimas, auto-

ritetai, parenkantys repertuarą? Kiek gyvas kūrybos procesas „užribinėje“ nuo autoritetų pripažinto repertuaro erdvėje ir kaip pulsuoja kūrybingumas, veikiamas folkloro judėjimo autoritetų nustatytų reikalavimų? – tai klausimai, į kuriuos pranešime ir bus ieškoma atsakymų.

RŪTA ŽARSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Lietuvių emigrantų JAV pučiamųjų instrumentų orkestrai ir tautinis sąjūdis

Pirmoji masinė emigracija iš Lietuvos į Ameriką prasidėjo XIX a. 7-ajame dešimtmetyje, didžioji jos banga truko iki Pirmojo pasaulinio karo. Atvykę į JAV lietuviai atsidūrė kitų, seniau gyvenančių tautų apsuptyje. Bandydami įsitvirtinti naujoje „tėvynėje“, jie ieškojo būdų, kaip tapti tokiais pat gerbiama, kaip ir kitų tautų atstovai. Tuo metu visame Vakarų pasaulyje buvo labai populiarūs pučiamųjų instrumentų orkestrai. Lietuviai netruko suprasti, kad steigdami ir grodami pučiamųjų instrumentų orkestruose jie gali parodyti save kaip kultūringą, savitą ir civilizuotą tautą. Taigi XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje beveik visuose anglikasių miesteliuose ir didžiuosiuose miestuose prie lietuvių parapijų, katalikiškų, kariškų, kairuoliškų ir kitokių draugijų pradėti kurti pučiamųjų instrumentų orkestrai, kurie buvo vadinami *kapelijomis* arba *benais* (nuo angl. *band* – ‘orkestras’). Jie buvo tikras lietuvių pasididžiavimas, nes grodavo kitokią nei kiti Amerikos orkestrai muziką, dalyvaudavo kone visuose tautiečių renginiuose, miestų Tautų paraduose. Pasak senųjų Amerikos lietuvių, orkestrai „garsindavo Lietuvos vardą“.

Pranešime aptarsiu pirmosios lietuvių emigrantų bangos JAV lietuviškų pučiamųjų orkestrų kūrimąsi, veiklą ir reikšmę žadinant lietuvišką savimonę ir pasididžiavimą savo tautiškumu.

IRMA ŽASYTIENĖ

Klaipėdos universitetas

Užgavėnių tradicija ir jos transformacija Platielių miestelyje

Kalendorinių švenčių ir jų konteksto tyrimai Lietuvoje yra gana intensyvūs, tačiau kai kuriose srityse yra keletas neišspręstų dalykų. Kalendorinių švenčių papročiai, tradicijos ir formos yra nuolat veikiamos ir transformuojamos ideologijų, daugiakultūrės aplinkos. Kalendorinių švenčių kilmės, autentiškumo, evoliucijos ir perspektyvų, susijusių su etninės tapatybės formavimu, tradicijų pokyčiais masinėje ir kultūrinėje aplinkoje, tyrimai yra svarbūs vis labiau globalėjančiai visuomenei. Šiame pranešime daugiausia dėmesio bus skiriama Užgavėnių tradicijai ir jos kaitai Platielių miestelyje.

Užgavėnės yra sena Platielių tradicija. Pokario laikotarpiu (apie 1940 m.) senoji Užgavėnių tradicija buvo menkai švenčiama, tačiau 7-ojo dešimtmečio antroje pusėje ji buvo atgaivinta. Šiandien Platielių Užgavėnių šventė yra plačiai žinoma ir pripažinta. 2008 m. Lietuva dalyvavo Europos Komisijos projekte „Patraukliausia Europos turistinė zona“ ir patraukliausia Europos erdve buvo išrinktas Žemaitijos nacionalinis parkas su tradicinėmis Užgavėnėmis. Pranešime bus pasakojama, kaip atgaivinta Užgavėnių šventė Platieliuose, svarstoma, kaip ją paveikė įvairūs aplinkos poveikiai, modernėjanti visuomenė, komercija, turizmas ir kiti veiksniai.

AUŠRA ŽIČKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Musteikos kaimo giesmių pasaulis: praeities ir dabarties santykio beiėškant

Kažin ar esama susiklosčiusio Musteikos kaimo muzikinio įvaizdžio, kokį turi Marcinkonys, Margionys ar kiti kaimai. Kad ir kaip būtų gaila, čia neatsirado dainininkų, kurių dainos būtų išleistos knygų ar garso įrašų pavidalu, folkloro judėjimo pakilimo metu nebuvo pagarsėjusio etnografinio ansamblio, kuris būtų plačiau skleidęs savo giesmes. Vis dėlto ir Musteikoje būta dainingų žmonių, dainingos bendruomenės, ir vien dėl kažkokių atsitiktinumų šio kaimo giesmių pasaulis liko plačiau neatskleistas kaip savitos kultūros dėmuo ar folkloristikos objektas. Žinoma, daug kas taip ir liks vien praityje, – juk negalima norėti, kad panaršius archyvinę medžiagą ir šią vasarą trumpai paviešėjus Musteikoje tas pasaulis imtų ir atsivertų. Vis dėlto viešnagė atskleidė labai daug ką.

Musteikoje nebuvo bažnyčios, kultūros namų, aktyvaus meno saviveiklos vadovo, tad dainų pasaulis tvėrėsi, skleidėsi ir gyvavo tarsi savaime. Žmonės giedodjo šventas ir „svietiškas“ giesmes po vieną ir drauge, tada, kai norėjosi, pritiko, reikėjo. Galima atsekti bene keturias giesmininkų kartas. Pirmųjų dviejų kartų vardu kalba jau tik jų dainos ar net vien tik dainų tekstai. Vėlesnių kartų žmonės pasakoja ir apie tai, kaip, kada, kodėl giedodjo ir tebegieda, atskleidžia daugybę savo gyvenimo ir sykiu dainų pasaulio detalių, kontekstų, įvairių svarstymų, nuomonių. Jaunesnioji karta ne vien giesmes, bet ir visą vietos žmonių išmintį perima sąmoningai, su džiaugsmu ir entuziazmu, tačiau selektyviai. Jie elgiasi kaip modernūs, savo tapatybę ir aplinkinį pasaulį formuojantys, veikiantys, ne vien savaimingai į jį įsiliejantys individai. Kaimo naujakuriai – tai dar viena savitu santykiu su vietos giesmių pasauliu pasižyminti grupė.

Pranešime siekiama pasiaiškinti, kaip būtų galima apibendrinti Musteikos giesmių pasaulio dinamiką.